

РЕЦЕНЗИЯ

*от проф. д.изк. Елисавета Борисова Вълчинова-Чендова (НБУ),
проф. направление 8.3. „Музикално и танцово изкуство“*

на дисертационния труд на **МАРИЯ КОСТАДИНОВА СПАСОВА**

за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
по проф. направление 3.5. „Обществени комуникации и
информационни науки (журналистика – радиформати и програмиране),
докторант към СУ „Св. Климент Охридски“,
Факултет по журналистика и масова комуникация,
Катедра „Комуникация и аудиовизуална продукция“

на тема **„ДЕТСКИТЕ ПРЕДАВАНИЯ В БЪЛГАРСКОТО РАДИО
(1931 – 1951 г.)“**

Научен ръководител: доц. д-р Мануела Манлихерова

1. Дисертационният труд на Мария Костадинова Спасова е разработен в съответствие с нормативните изисквания за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ и е преминал успешно през регламентираните процедури на обсъждане, контрол и насочване към защита.

2. Актуалност и значимост на изследваната проблематика

Дисертационният труд на Мария Спасова е посветен на темата за „Детските предавания в българското радио“ през 30-те – началото на 50-те години на XX век, която е важна за културната ни история и може да бъде разглеждана в различни съдържателни контексти. По отношение актуалността и значимостта ѝ авторката изтъква, че „взаимовлиянието

култура – медии през призмата на съдържателния прочит на началото на детските радиопредавания дава отговор на въпроса за значимостта и влиянието на новата медия – Радиото, като културен реформатор и феномен в българското общество и в българската медийна история през разглеждания период“ (с. 3) и това е водещата съдържателна посока на труда.

Както посочих и при предварителното обсъждане на текста, ще подчертая отново, че интересът на авторката специално към детските радиопредавания заслужава адмирации. Темата е частично засягана, но за първи път тя е комплексно проучена. Изследвани са 246 месеца от българския национален ефир, от началото на м. март 1931 (по-конкретно от датата на първия специализиран детски блок на 8 март 1931 г., когато Вера Бояджиева-Фол чете детски приказки от 16.30 до 17.00 часа) до края на септември 1951 година (предаване, подписано от Леда Милева като началник отдел Детско-юношески – “Предаване за учениците от началните класове” на 25 септември 1951, от 7.00 до 7.20 часа) (вж. с. 7). Самият факт, че в Радиото броят на детските предавания през посочените две десетилетия е толкова голям, е достатъчно основание темата да бъде разглеждана и в образователен възпитателен аспект, и като отношение на творците – като „платформа за изява на българския интелектуален елит, като музикално-литературен продуцент и като изключително въздействаща медия с интензивна обратна връзка с най-вярната, но и най-критична аудитория – детската“ (пак там). Авторката е направила извода, че тези предавания като модел на медийна стратегия и днес могат да звучат актуално, разгледани в посоката на образователно-патриотичната им мисия, и това е една от основните ѝ тези, която е убедително изведена в текста.

3. Обща характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е в общ обем от 200 и включва: увод, три глави, заключение, приноси, библиография и седем приложения. В библиографията са посочени 140 източника, от които 119 на български език, 10 на руски език и 11 на английски език. В дисертацията са включени 2 броя таблици и 9 броя

изображения, които илюстрират определени научни изследвания и изводите към тях. В дисертационния труд са използвани 133 позовавания на библиографски източници, периодични издания, архивни единици, аудио и онлайн източници.

Специално ще подчертая **богатството на включената литература**. Тя дава ясна представа за това, което е направено до този момент пряко или косвено свързано с темата, както и за основната изследователска методология, която докторантката използва. Включени са и специализирани изследвания за композитори, литератори и т.н.

В аналитичния преглед на съществуващите изследвания (вж. Увод, „Теоретичен преглед“, с. 8 – 13) са подчертани фундаменталните трудове на проф. Веселин Димитров с двутомната “История на радиото в България” (1994) и за Радио Стара Загора (1996), на проф. Филип Панайотов, Виолета Тончева и др. Специално място е отделено на основополагащото двутомно изследване за музиката в Българското радио на д-р Антоанета Радославова-Дойчева: „Музиката в Българското радио (1930 – 1944)” (2010) и „Из историята на Радио София“ (2014), както и на книгата доц. д-р Момчил Георгиев “Тишина! Запис (За българското национално радио и българската музикална култура)” (2015). Новите драматургично-музикални жанрове за детските предавания са разгледани от Евгени Павлов в книгата му за Парашкев Хаджиев (1992).

Коментирани са и теми като липсата на специален интерес към музиката в радиото в първите течения на списание “Българска музика” от края на 40-те и началото на 50-те години и в монографичните студии-есета на Венелин Кръстев („Профили“, 1976, 1981, 1982) (ще добавя, че отношението към медията от страна на композиторите като професионална общност и на отделните творци, както и съответната музикологична рефлексия поставят интересни музикологични и общокултурни въпроси).

Важен източник са архивните документи, върху които авторката гради историческата картина.

Приложенията са неразделна част от дисертационния текст. Те представят: 4 интервюта – с актрисата Мара Чапанова (приложение № 1 – 4), с Катя Воденичарова, с д-р Антоанета Радославова-Дойчева и Ирина Вълчанова; Списък на запазените произведения в ЦДА, звучали в ефира (1935 – 1944) (приложение № 5); Списък с издадени произведения, звучали в ефира (1931 – 1951) (приложение № 6) и Контролна папка с излъчено предаване от 10.III.1948 г., запазено в ЦДА (приложение № 7). Споделеното в интервютата и архивните документи, както и другите материали, са основни за изследването. Засичането на фактологията в спомени и документи прави текста достоверен и убедителен.

Обектът на изследване – детските предавания като част от общата структура и програмно съдържание на радиото в периода 1931 – 1951 година, **предметът на изследване** – нововъведенията, закономерностите и упражняваното въздействие в излъчени “Часове”, които се интегрирани в цялостната линия на радиото като средство за масова комуникация на фона на приоритетите на българската нация, **целта на изследването** – да се проследи и интерпретира еволюционното програмно развитие на първите двамадесет години на детските предавания в ефира на българското радио, и основната задача на изследването, която е свързана с реконструирането и анализирането на моделите на тези предавания и тяхното широко въздействие в историческия фонд на българската култура и като високо професионален медиен творчески продукт, са **добре аргументирани и проведени в изследването.** С тях са свързани и двете **направени хипотези** – новаторството в програмирането за онова време и общият културен принос при създаването и реализацията на детските предавания от гледна точка на говора и на музиката, както създаването и конструирането на нови жанрове в българския ефир, които са основно драматично-музикални. Те са в основата на направените изводи, формулирани тези и заключения (вж. с. 5 – 6).

В глава първа – „Детските радиопредавания на фона на приоритетите на нацията (родното, патриотичното, резултат от процесите в Европа) (с. 14 – 29), детските предавания са вписани убедително в реконструираната цялостна картина на взаимодействия медия-култура. В центъра са личности с особен афинитет към детската тема в изкуството – писатели, музиканти изпълнители. Авторите, чиито произведения са звучали в „Детския час“, са почти всички писатели (вж. с. 23), освен артистичната интерпретации на текстовете, в предаванията е отделено място и на музиката и на българския фолклор – красноречив е примерът с народната певица Гюрга Пинджурова през 30-те и 40-те години. Специално е акцентирана ролята на Николай Фол като създател на първата детска театрална школа, в която се подготвят първите деца изпълнители пред микрофона на Родно радио и впоследствие на Държавното радио и автор на десетки детски радиопиеси, адаптации на приказки за радио, като най-популярните от тях са издадени като книги.

Логично централен е анализът на новата визия за детски предавания след 1935, когато музикален уредник става Димитър Ненов и съвместно със Сирак Скитник налага се модел, в който все по-често на мястото на възрастните започват да участват деца, по-конкретно организирани детски групи, които работят с композитор. Специално място имат знаковите имена за музикалната ни история, и конкретно за музикалните програми в Радиото, на композиторите Димитър Ненов, Йосиф Цанков, Тодор Цанков, Парашкев Хаджиев, Венедикт Бобчевски, Любомир Пипков, Петър Ступел, Александър Райчев, Тодор Попов, Боян Икономов, Константин Илиев и др.

Като обобщение на тази първа глава, ще цитирам направения извод: „Радиото е първият голям музикален продуцент, който възлага създаването на детски музикални песни, като така се създават най-обичаните и до днес песнички за младите поколения“ (с. 27). Много подходящи са приведените два емблематичните примера със „Зайченцето бяло“ (композитор Петър Ступел, текст Леда Милева) и „Тихо се сипе първият сняг“ (музика

Александър Райчев, текст Цветан Ангелов), написани по задание за радиопрограмата за деца от Леда Милева.

Глава втора – „Детските радиопредавания като част от общата радиопрограма“ (с. 30 – 101), е централна за изследването, общо 71 с. Тя съдържа 7 подглави, които разкриват различни акценти от анализа на детските радиопредавания: първата подглава е по-обща – „2.1. Структура, съдържание и съотношение към общата радиопрограма“ (с. 30 – 62), следват две подглави, посветени на музиката в тези радиопредавания, на говора като част от детските предавания, на авторските произведения и техните създатели, на новаторството в съдържанието на детските радиопредавания, както и на отразяването им в специализирания периодичен печат и в специализирания периодичен печат за радио през разглеждания период. Текстът е изграден въз основа на обемен масив от издирени от авторката, събрани, подредени и анализирани материали, които градят историческата картина. Изведени са процеси, имена, заглавия, изпълнители, детски групи (като например групата на младата учителка Сия Янакиева, която работи с Йосиф Цанков, и групата на композитора Парашкев Хаджиев „Детска радост“), музикално-драматичните жанрове и по-специално радиооперетките и музикалните радиопиеси. Авторката се опира на трудовете на д-р Антоанета Радославова-Дойчева, на записи в Златния фонд на Радиото и др. Темата за мястото на музиката е органично вписана в общата проблематика.

Третата глава – „Радиопродукцията на детските предавания“ (с. 102 – 123), има обобщаващ характер. Синтезирано се проблематизират хронологично тенденциите в детските предавания първо в периода до 1935. Наблюденията за 1935 – 1944 са разширени и с коментар за Радио Варна, Радио Стара Загора и Радио Скопие, като са изведени моделите, които са общи. Годишите 1944 – 1951, свързани с Леда Милева, са белязани от развитие на техническите средства, основен е детският радиотеатър с всички

негови жанрови форми. Направеното сравнение с предавания за деца във Великобритания (БиБиСи) и СССР (Радио Москва) аргументира актуалността и съвременния подход при детските радиопредавания през разглежданите десетилетия.

В **Заключението** накратко са изведени подходи към съдържанието и радиопродукцията на детските предавания, които авторката формулира. Те са характерни за изследваните периоди: редуване на литературни и музикални изпълнения без цялостно изчистена драматургична линия в първия период, включването на професионални актьори като говорители и водещи на Детския час, разнообразяване на жанровете във втория, създаването на творчество за деца. В периода, в който Леда Милева оглавява редакцията, детските предавания могат да бъдат разглеждани като високо професионален медиен творчески продукт.

4. Методологична база на изследването

Като най-удачен е избран **интердисциплинарният подход** (комуникация, медиязнание, история, литература, музика, културология и др). Анализът на детските радиопредавания като говор и музика е разгледан от гледна точка на новата медия – радиото. Документалните и архивни материали са допълнени с интервюта с личности, като в центъра е съдържателният анализ на предаванията. Дисертационният труд е важен със систематизирането на съществуващото писмено и малка част запазено аудионаследство за този период. Много важен е изводът, че „детските радиопредавания се явяват едни от най-професионално създаваните и най-радиофонично звучащи радиопроизведения, които, освен всичко друго, са оригинална творческа продукция. Те в по-голямата си част са създавани специално за всеки отделен брой, като рядко са излъчвани повторения. Обемът на произведенията надхвърля рамките на ефира, той остава в книги, които се издават, включва се в учебници, в нотните партитури, пази се във фонотеки“ (с. 123). Това още повече увеличава тяхната значимост.

5. Приноси на дисертационния труд

Посочените 5 приноса на настоящата дисертация към научната и научно-приложната сфера **точно представят** направеното от авторката на дисертационния текст. Специално ще обърна внимание на последния принос: „Изследването е цялостен съдържателен обзор на самите детски предавания, поставяйки отправна точка за бъдещи научни търсения в тази област“.

Текстът е интересен и много полезен за различни сфери на научни интереси, включително музикологичните изследвания, осветлява недостатъчно коментирани значими дейности на музикални творци и изпълнители, проблеми на музикалното възпитание и т.н.

Авторката е успяла за първи път да направи „цялостен преглед на развитието на детските предавания“ през тези десетилетия (принос № 1), като очертава нови тематични пространства за изследване.

6. Бележки и препоръки

Поздравявам авторката Мария Спасова и нейния научен ръководител доц. д-р Манлихерова за избора на тази тема и реализацията ѝ.

Докторантката е взела под внимание направените препоръки относно някои допълнения в текста, изказани по време на вътрешната защита.

Препоръчвам след съответната редакция на дисертационния труд (например двете подглави на втора глава могат да бъдат самостоятелни раздели) той да бъде публикуван заедно с приложенията и илюстративния материал. Убедена съм, че ще бъде интересен и полезен за широк кръг от читатели. Ще си позволя отново да обърна внимание на необходимостта от по-прецизна стилова (коректорска) редакция на текста.

7. Публикации по темата на дисертационния труд

По темата на дисертационния труд има 3 публикации, те са в сборници с доклади от конференции. В тях се разглеждат отделни теми от дисертационния текст: говор и музика в детските радиопредавания през 30-

те години на XX век, началото на детските радиопредавания (1931 – 1951) и Леда Милева и детските предавания (1944 – 1951). Изданията са на НМА и УНСС и са включени в Националния референтен списък на съвременни български научни издания с научно рецензиране¹.

Посочени са и 3 участия в научни конференции и семинари, едното от които е в панелна дискусия на Международна регионална конференция в Скопия, Република Северна Македония.

8. Оценка на автореферата

Авторефератът е направен по установения образец и коректно резюмира дисертационния текст.

9. Заключение

Въз основа на всичко изказано дотук удостоверявам, че дисертационният труд е приносен и отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ). Предлагам на уважаемото научно жури **ДА БЪДЕ ПРИСЪДЕНА НА МАРИЯ КОСТАДИНОВА СПАСОВА за дисертационния ѝ труд на тема „ДЕТСКИТЕ ПРЕДАВАНИЯ В БЪЛГАРСКОТО РАДИО (1931 – 1951 г.)“ образователна и научна степен „доктор“ по проф. направление 3.5. „Обществени комуникации и информационни науки (журналистика – радиоформати и програмиране).**

19.08.2019

Проф. д.изк. Елисавета Вълчинова-Чендова

¹<https://nacid.bg/bg/NRS/>